

GRJASNOWA, Olga: DIE MACHT DER MEHRSPRACHIGKEIT: ÜBER HERKUNFT UND VIELFALT. Berlin: Dudenverlag, 2021. 128 s.

Adriana Schwarzbacher

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2022.69.3.15>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6183-8825>

S mamou sa rozpráva po rusky, s otcom po arabsky a spoločným jazykom rodiny je angličtina: ndH – *nicht deutsche Herkunftssprache* – takto bola ešte v škôlke označená dcéra Olgy Grjasnowej, autorky knihy *Die Macht der Mehrsprachigkeit: über Herkunft und Vielfalt* (Moc viacjazyčnosti: O pôvode a rozmanitosti). Týmto spojením sú v nemeckom školskom systéme označované deti, ktoré nevyrastajú v nemeckojazyčnom prostredí, pričom podľa autorky znamená spoločenský rozsudok, pretože sa stereotypne spája s diskrimináciou, chudobou a nedostatkom vzdelania.

O. Grjasnowa (1984) sa narodila v Azerbajdžane, pochádza z viacjazyčnej rodiny a jej dominantným jazykom bola až do roku 1996, do príchodu jej rodiny do Nemecka v rámci takzvanej utečeneckej kvóty, ruština. Po skončení strednej školy v roku 2005 študovala dejiny umenia v Göttingene, ktoré neskôr vymenila za štúdium na Nemeckom literárnom inštitúte v Lipsku. Popri študijných pobytoch v Poľsku a Izraeli absolvovala štúdium aj na Univerzite umenia v Berlíne a Literárnom inštitúte Maxima Gorkého v Moskve. V roku 2007 sa zúčastnila na literárnom kurze v Klagenfurte a o rok neskôr získala štipendium Nadácie Rózy Luxemburgovej. V roku 2010 bola účastníčkou workshopu písania Jürgena Ponta a v nasledujú-

com roku dostala štipendium Nadácie Roberta Boscha, ktorého cieľom je podporovať tvorbu umeleckých diel narušajúcich existujúce stereotypy a otvárajúcich nové pohľady na rozmanitosť a komplexnosť iných spoločností širokému publiku. Spolu s autorkami ako Lana Luxová, Lena Goreliková, Sasha Marianna Salzmannová, Alina Bronsky alebo autormi ako Dmitrij Kapitelman patrí O. Grjasnowa do skupiny úspešných, po nemecky píšucich tvorcov so židovskými koreňmi pochádzajúcich z krajín bývalého Sovietskeho zväzu. Svojou literárnou tvorbou sa vyrovnávajú s prežitým šikanovaním v školskom systéme či bolestným profesijným a spoločenským pádom v novej vlasti. Spracovávaním nových tém zároveň podnecujú k diskusii o situácii migrantov v Nemecku.

O. Grjasnowej doposiaľ vyšli štyri romány, z nich dva sú k dispozícii aj v slovenskom preklade Paulíny Čuhovej: prozaický debut *Rus je ten, ktorý miluje brezy*, za ktorý získala niekoľko literárnych ocenení (2012, slovenské vydanie vydavateľstvo Premedia 2014), a *Právna nejasnosť jedného manželstva* (2014, slovenské vydanie Literárna bašta 2020). Kniha *Moc viacjazyčnosti* je jej prvou publikáciou v žánri literatúry faktu. Ide o esej pojednávajúcu o pôvode, rozmanitosti a predovšetkým viacjazyčnosti a jej politických, biografických a sociálnych dôsledkoch.

Publikácia *Die Macht der Mehrsprachigkeit* je krátkym zhrnutím doterajších poznatkov z oblasti výskumu viacjazyčnosti, ktoré O. Grjasnowa aplikuje na svoje osobné skúsenosti. Hoci názov zameriava pozornosť na pojmy viacjazyčnosti a rozmanitosti, čitateľ textu je od počiatku konfrontovaný najmä s fenoménom jednojazyčnosti ako niečoho, čo hovoriacich definuje a škatuľkuje do hierarchicky rozdelených kategórií. Ide o ľahký a zrozumiteľný vstup do problematiky multilingvizmu podložený vedeckými poznatkami a vyjadreniami viacerých filozofov, jazykovedcov a sociológov ako Jacques Derrida, Ludwig Wittgenstein, Judith Butlerová, Brigitta Buschová, Aneta Pavlenková, Jürgen M. Meisel, David Gramling, Steven Vertovec, ktoré autorka plasticky dokresľuje vlastnými skúsenosťami. Kniha je písaná čitateľsky prístupným jazykom, ktorý ju robí dostupnou pre širšiu skupinu príjemcov.

Jedenást častí knihy nemá nadpis a nie sú ani číslované. V knihe navyše nie je obsah, čo do istej miery sťažuje orientáciu v texte. Jednotlivé kapitoly sa venujú témam jazykovej biografie autorky, jej pôvodu, príchodu do Nemecka, jej socializácii v nemeckom jazyku a tiež socializácii viacjazyčných detí do nemeckého školského systému v súčasnosti, hodnote a prestíži jednotlivých jazykov, konštruktu jednojazyčnosti v Nemecku z historického hľadiska a jeho zneužívaniu politickými stranami, otázke identity, hierarchizácii jazykov v nemeckom prostredí, stavu jednojazyčného nemeckého školstva a jeho (ne)prípravenosti podporovať viacjazyčnosť, úlohe angličtiny v globálnej spoločnosti a takisto problematike viacjazyčnosti v rodinách. Vo všetkých kapitolách uvádza O. Grjasnowa príklady z osobného života alebo zo života verejne činných osôb, akademikov, spisovateľov i svojich priateľov.

Autorka taktiež zaujíma kritický postoj k termínu *Migrationsliteratur*, ktorý chápe predovšetkým ako označenie pôvodu autora literárneho diela. Pravdou je, že pojmy *Migrationsliteratur* alebo *Migrantenliteratur* sú v nemeckojazyčnom prostredí vnímané sporne, predovšetkým samotnými autormi s migračným

pozadím, a O. Grjasnowa svojím príspevkom túto diskutovanú tému opäť aktualizuje. Podľa základnej definície Heidi Röschovej, profesorky Inštitútu nemeckého jazyka a literatúry Pedagogickej vysokej školy v Karlsruhe, nevystupujú pojmy *Migrantenliteratur* a *Migrationsliteratur* synonymicky. Do *Migrationsliteratur* zaraďuje H. Röschová prózu, ktorej predmet tvorí príbeh, kde jedna alebo viaceré postavy zažívajú migráciu a samotná migrácia hrá v príbehu dôležitú úlohu (Rösch 1993: 167-177). Catalin Dorian Florescu, švajčiarsky spisovateľ rumunského pôvodu žijúci vo Švajčiarsku, sa v mene švajčiarskych autorov a autoriek s migračným pozadím vyslovil, že títo tvorcovia sa nikdy aktívne a dobrovoľne nezdržovali v spolkoch a hnutiach, nikdy nemali spoločné ideály a nie sú ani iniciátormi svojho škatuľkovania. Samotní autori a autorky považujú toto hodnotenie za urážlivé, pretože sa realizuje na základe ich pôvodu. Na porovnanie uvádza O. Grjasnowa fakt, že vo Veľkej Británii neexistujú autori s migračným pozadím, iba anglicky hovoriaci. Pojem *Migrationsliteratur* považuje za nemecký export.

Použitím mnohých príkladov a opisov skúseností z vlastného života približuje O. Grjasnowa situáciu ľudí s migračným pozadím v nemecky hovoriacich krajinách. Čitateľom pomáha uchopiť pocity hanby, neistoty a vnútorného prežívania viacjazyčného dieťaťa v monolingválnom školskom svete. Hierarchizácia jazykov a z nej vyplývajúci spôsob prístupu k hovoriacim sú dennou realitou. Jazyky prisťahovalcov sú kultúrne stigmatizované a ľudia, ktorí nimi hovoria, sú systematicky diskriminovaní. Vo viacerých prípadoch je dokonca zakázané rozprávať sa na školskom dvore po arabsky, turecky alebo vietnamsky, nie však po anglicky či francúzsky. Podľa rakúskej jazykovedkyne B. Buschovej človek v takomto prostredí často prestane minoritným, menej prestížnym jazykom hovoriť na verejnosti, úplne sa ho vzdá alebo rezignuje na verejné použitie akéhokoľvek jazyka (Busch 2017: 27). Môže dôjsť k náhlejšiemu zmenou pocity hanby na pocity strachu, hnevu alebo zlosti.

Veľká časť nemeckej spoločnosti zastáva názor, že deficitné jazyky majú negatívny vplyv na učenie sa nemeckého jazyka. Veda však už ponúka nesporné dôkazy o tom, že viacjazyčnosť deti nepreťažuje. Naopak. Štúdie poukazujú na fakt, že viacjazyčné deti dosahujú lepšie výsledky v matematike a angličtine. Takisto väčšia časť svetovej populácie vyrastá vo viacerých jazykoch a viacjazyčnosť vníma ako prirodzený stav. Moc viacjazyčnosti znamená pre O. Grjasnowu možnosť cítiť sa doma v rôznych systémoch, krajinách, kultúrach, dejinách, literatúrach či naratívoch. Jednojazyčnosť považuje za spoločenský konštrukt a vidí ho ako zrkadlenie súčasných mocenských štruktúr a ako prostriedok na etablovanie a udržanie určitých spoločenských noriem.

Po príchode do Nemecka bola komunikácia O. Grjasnowej v rámci školského vzdelávania značne obmedzená jej jazykovými kompetenciami, čo spolu so zaradením do nižšieho ročníka k mladším spolužiakom prispelo k pocitom hanby a k tomu, že na verejnosti zmlkla. Odvtedy sa situácia v nemeckom školstve veľmi nezmenila. Nemecký školský systém je aj v súčasnosti nastavený na homogénnu, jednojazyčnú nemeckú školskú populáciu, čo však už dávno nezodpovedá realite. Až pätina všetkých prvákov potrebuje intenzívnu jazykovú podporu. Nie je to pritom už len problém Berlína alebo konkrétnych štvrtí vo veľkých mestách. Stále viac je to realita miest v celom Nemecku.

Hodnotenie mono- a multilingvizmu sa odohráva cez mocenské štruktúry a ovplyvňuje tak s definitívnou platnosťou aj vnímanie jedno- či viacjazyčnosti obyčajnými občanmi. O. Grjasnowa vychádza z hierarchizácie jazykov v Nemecku a rozlišuje medzi jazykmi s prestížou a jazykmi s deficitom. Angličtina a francúzština sú popri nemeckom jazyku vnímané ako tie, ktoré sa oplatí učiť, kým napríklad arabský alebo turecký jazyk patria do kategórie deficitných jazykov. A práve od detí, ktoré hovoria týmito jazykmi, vyžaduje nemecký vzdelávací systém prispôbenie sa norme jednojazyčnosti. Mnohé deti zažívajú relatívne skoro lingvicizmus a na základe

svojho materinského jazyka bývajú diskriminované, a to nielen označením ndH, ale často aj v samotnom školskom kolektíve.

O. Grjasnowa adresuje niekoľko výziev a požiadaviek štátu na riešenie situácie vo vzdelávacom systéme: finančné investície do inojazyčnej výučby, teda možnosť pre všetkých žiakov vybrať si v škole aj iné ako privilegované jazyky (čínsky, arabský, turecký, ruský), rovnako ako prijať tieto jazyky do systému vzdelávania samotných učiteľov. H. Röschová vidí prvotný problém už vo vzdelávaní a nedostatočnej príprave učiteľov na túto úlohu. Ľudia sa boja toho, čo nepoznajú, no poznávanie iných – aj „deficitných“ – jazykov a spolu s nimi aj nových kultúr by bolo prínosné pre akúkoľvek spoločnosť.

Podľa Clary Schaksmeierovej, učiteľky a zástankyne vzdelávania bez diskriminovania, upozorňuje práca O. Grjasnowej predovšetkým na fatálnu konštrukciu fenoménu monolingvizmu, a preto ju odporúča ako povinné čítanie pre každého učiteľa. V rámci žánru odbornej literatúry ju prestížne nemecké noviny *Frankfurter Allgemeine Zeitung* označili za knihu faktu s politickým programom. Samotná spisovateľka nepovažuje viacjazyčnosť za privilegium ani za problém. Komunikácia medzi ľuďmi, ovládanie jazyka a spôsob vyjadrovania sú naproti tomu plné problémov a nedorozumení. Presne to je podľa nej aj základ literatúry.

Výskum viacjazyčnosti naberá na intenzite od konca osemdesiatych a začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia. V kontexte slovenskej spoločnosti sa na viacjazyčnosť pozeráme skôr z historického hľadiska, ale svet sa globalizuje, pribúdajú zmiešané manželstvá, migranti a v súčasnosti očakávame príliv státisícov až miliónov vojnových utečencov z Ukrajiny do celej Európy. Môžeme predpokladať, že s týmto javom budeme skôr či neskôr konfrontovaní aj na našom území a je určite prínosné zaoberať sa témou viacjazyčnosti aj v našich zeme-pisných šírkach. Kniha O. Grjasnowej ponúka vstup do problematiky viacjazyčnosti. Jej preklad do slovenského jazyka by umožnil aj širšej verejnosti oboznámiť sa s danou témou.

326 Literatúra

- BUSCH, Brigitta, 2017 [2013]. *Mehrsprachigkeit*. Wien: UTB. Zweite Auflage.
- RÖSCH, Heidi, 1997. Interkulturelle Erzählformen in der deutschen Migrationsliteratur. In JANOTA, Johannes, Hg. *Vielfalt der kulturellen Systeme und Stile. Kultureller Wandel und die Germanistik in der Bundesrepublik. Vorträge des Augsburger Germanistentags 1991*. Band 1. Tübingen: Niemeyer, s. 167-177.

Elektronické zdroje

- SCHAKSMEIER, Clara, 2021. „Die Macht der Mehrsprachigkeit“ – von Olga Grjasnowa. Prístupné online <https://www.claraschaksmeier.de/post/die-macht-der-mehrsprachigkeit-von-olga-grjasnowa>
- SCHILLER, Anna, 2021. Lob der Mehrsprachigkeit: Was zählt mehr – gutes Englisch oder Türkischkenntnisse? *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 29. 7. 2021. Prístupné online <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/rezensionen/sachbuch/olga-grjasnowas-buch-die-macht-der-mehrsprachigkeit-17435223.html>

Mgr. Adriana Schwarzbacher
Katedra jazykov
Filozofická fakulta Univerzity Komenského
Gondova 2
811 09 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: adriana.schwarzbacher@uniba.sk